

Mälksoo, L. – Benedek W. (eds.). *Russia and the European Court of Human Rights: The Strasbourg Effect*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018

NELA LARYŠOVÁ*

V roce 1998, tedy přesně před 20 lety, ratifikovala Ruská federace Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a začala spadat pod jurisdikci Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“), který je považován za jeden z neefektivnějších evropských mechanismů ochrany lidských práv a základních svobod. V posledních letech nicméně ve vzájemných vztazích začíná převažovat skepse. V roce 2015 ruský parlament schválil zákon, který opravňuje Ústavní soud Ruské federace rozhodovat, zda země bude, či nebude implementovat rozsudky ESLP. Představitelé nejvyšších ruských soudních orgánů, stejně tak jako legislativy a exekutivy čím dál tím častěji označují rozhodnutí ESLP za zpolitizovanou a směřující k destabilizaci ruské vnitropolitické situace a volají po celkovém opuštění Rady Evropy, a tedy i Evropského soudu pro lidská práva.

Vzájemné vztahy také hluboce narušily události roku 2014, kdy Ruská federace porušila mezinárodní právo a anektovala Krym. V důsledku toho byli ruští zástupci v Parlamentním shromáždění Rady Evropy (PACE) zbaveni práva hlasovat na zasedáních tohoto orgánu a podílet se na činnosti některých orgánů Rady Evropy. Jelikož jim toto právo nebylo navráceno, v roce 2017 se Ruská federace rozhodla přestat platit členské příspěvky do rozpočtu Rady Evropy.

Vztahy mezi Ruskem a ESLP, potažmo Radou Evropy, jsou však daleko komplexnější a bylo by škoda je zúžit pouze na výše uvedené vývoj. Právě o komplexnější pohled na vzájemné vztahy se pokouší kolektivní monografie *Russia and the European Court of Human Rights: The Strasbourg Effect*, kterou u příležitosti dvacetiletého výročí ruské příslušnosti

k evropským mechanismům ochrany lidských práv vydalo nakladatelství Cambridge University Press.

Ústředním tématem monografie je otázka, do jaké míry během posledních 20 let rozsudky ESLP ovlivnily úroveň ochrany lidských práv v Ruské federaci a z jakých důvodů se Ruská federace v posledních letech od ESLP i od svých lidskoprávních závazků postupně odvrací. Monografie svedla dohromady 15 autorů z řad akademiků, praktikujících právníků i současných a bývalých soudců, kteří se tématu dodržování lidských práv v Ruské federaci dlouhodobě věnují. Jejich příspěvky na členství Ruska v Radě Evropy nahlíží z různých perspektiv a poskytují komplexní pohled na dynamiku ruského členství a zároveň hodnotí úspěchy i nedostatky implementace rozhodnutí ESLP v Ruské federaci. Je důležité poznamenat, že autoři kolektivní monografie nejsou pouze zahraniční pozorovatelé, ale také ruští právníci a akademici, kteří předávají své poznatky získané přímo v rámci vnitrostátní praxe. Tato různorodost hlasů činí celou publikaci vyváženější a objektivnější.

Editory publikace jsou estonský profesor mezinárodního práva Lauri Mälksoo z Univerzity v Tartu, který se tematikou dlouhodobě zabývá a vydal například publikaci *Ruské postoje k mezinárodnímu právu*,¹ a Wolfgang Benedek, který působí jako ředitel Evropského vzdělávacího a výzkumného centra pro lidská práva a demokracii na univerzitě v rakouském Štýrském Hradci.

Publikace je rozdělena do tří částí a dvanácti tematických kapitol, které poskytují mnohovrstevnatý pohled na problematiku. Spojujícím prvkem, který se prolíná celou

* Autorka je externí doktorandkou na katedře mezinárodního práva PF UK. E-mail: nela.srstkova@gmail.com.

¹ *Russian Approaches to International Law*. Oxford 2015.

publikací, je tzv. teorie socializace aplikovaná na ruský případ.² Přijetí Ruska do Rady Evropy v 90. letech nebylo samozřejmostí, jelikož demokratická transformace země postupovala pomalu a Ruská federace zdaleka nesplňovala kritéria požadovaná pro vstup. Nicméně panovaly obavy, aby se Rusko neodvrátilo od nastoleného kurzu, který započal po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. Členské státy se rozhodly, že integrace země do evropských struktur je lepší než její izolace. Právě díky dlouhodobému působení mechanismů Rady Evropy se Rusko mělo postupně „socializovat“, což zjednodušeně znamená zavést efektivní mechanismy ochrany lidských práv v zemi a postupně dosáhnout úrovně dalších členských států Rady Evropy. Odpověď na otázku, do jaké míry se tato socializace zdařila, je podrobněji rozebrána v závěrečné části celé publikace.

Úvodní dvě kapitoly se snaží identifikovat milníky ve vývoji vztahu Evropského soudu pro lidská práva a Ruské federace za posledních 20 let a analyzovat, jak se tyto dva aktéři dostali do pozice, ve které se v současnosti nacházejí. Z projevů představitelů ruských vrcholných soudních orgánů i tamních politiků by se poměrně jednoduše dalo usoudit, že v Rusku je ESLP vnímán jako instituce, která se Ruské federaci snaží vnutit evropskou liberální ideologii a zároveň negativně zasahuje do záležitostí, které by měly být vyhrazené vnitrostátní působnosti. Pokud ale odstoupíme od tohoto spíše ideologického hodnocení činnosti Evropského soudu pro lidská práva, je patrné, že podobné proklamace jsou pouze rétorické a spolupráce pokračuje.

Za posledních 20 let je možné identifikovat řadu případů, kdy Ruská federace uznala svá pochybení a zjednala nápravu včetně následné změny dotčených právních předpisů nebo obnovení řízení v daných případech. Nicméně existuje i mnoho případů, kdy zodpovědné orgány, tedy zejména ruský Ústavní soud, s odkazem na výše zmíněnou rétoriku rozhodnutí ESLP ignorovaly, nebo je dokonce odmítly implementovat s argumentem, že se ESLP vměšuje do sféry výlučně náležející státu.

V prvním případě se jedná například o rozhodnutí spojené s navrácením aktivního volebního práva osobám ve výkonu trestu odnětí svobody.³ V druhém případě lze uvést rozsudek ESLP ve věci *Yukos proti Rusku*,

který přisoudil akcionářům ropné společnosti Yukos největší finanční odškodnění v historii ESLP.⁴ Z ruské strany se stal tento rozsudek záminkou, proč Ruská federace přijala již výše zmíněný kontroverzní zákon opravňující ruský Ústavní soud rozhodnout, zda země bude, či nebude implementovat konkrétní rozsudek ESLP. Tento dlouhodobý přístup Ruské federace k judikatuře ESLP monografie označuje termínem *à la carte*, kdy si Ruská federace i bez přijetí tohoto zákona vždy pečlivě vybírala, jak bude na jednotlivé rozsudky ESLP reagovat.

Druhá část knihy je věnována vzájemné interakci mezi ESLP a ruskými soudy. Pro českého čtenáře může být pro srovnání zajímavá kapitola zabývající se používáním judikatury ESLP v ruských soudech. Kapitola se věnuje tomu, jakým způsobem soudci vnitrostátních soudů používají odkazy na judikaturu ESLP při tvorbě svých rozhodnutí a do jaké míry jsou takové odkazy relevantní a správně používány. Analýze je v tomto ohledu podroben i Ústavní soud Ruské federace, který je kritizován zejména za utilitaristické využívání částí rozhodnutí ESLP, které argumentačně vyhovují při přípravě předmětného rozhodnutí, bez uvedení širšího kontextu. Tři kapitoly v rámci této části knihy se věnují postavení a vlivu Ústavního soudu Ruské federace a roli jeho předsedy Valerije Zorkina. Valerij Zorkin v této funkci působí již od počátku 90. let a dlouhodobě formuje profesní i celospolečenskou debatu ohledně postavení ESLP a jeho judikatury v zemi. Zároveň se snaží na jedné straně průběžně reflektovat názory vládnoucího ruského režimu a naslouchat jim, na straně druhé zachovat nezávislost Ústavního soudu Ruské federace a v důsledku i své postavení a moc. Je zajímavé sledovat, jak se jeho názory vyvinuly od plné podpory ruského členství v evropském systému ochrany lidských práv v 90. letech až po veřejné a opakované odmítání tohoto členství v posledních letech (a to i přes faktickou spolupráci a asistenci, kterou jeho úřad ESLP na každodenní bázi poskytuje).

Zajímavou součástí této části monografie je i příspěvek dvou bývalých soudců, kteří se snaží zanalyzovat vliv, který má naopak Ruská federace na ESLP. Kromě spíše technických záležitostí, jako je například nárůst ruských mluvčích právníků a dalšího personálu

² Více o teorii socializace v oblasti mezinárodního práva lidských práv například zde: GOODMAN, R. – JINKS, D. How to Influence States: Socialization and International Human Rights Law. *Duke Law Journal*, 2004, roč. 54, č. 3.

³ *Anchugov and Gladkov v. Russia*. Applications nos. 11157/04 and 15162/056694/01. In: *ECHR* [online]. 4. 7. 2013. Dostupné na <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-122260>>.

⁴ *Case Of OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*. App. No. 14902/04. In: *ECHR* [online]. 15. 12. 2014.

soudu, jsou zde zmíněny i více systémové změny, které jsou důsledkem vysokého počtu stížností proti Ruské federaci. Mezi nimi je například zavedení tzv. pilotních rozsudků, jejichž institut vznikl v důsledku opakujících se stížností z Ruské federace obsahujících identická porušení lidských práv stěžovatelů. Díky zavedení pilotních rozsudků se ESLP částečně podařilo vypořádat se s neustále narůstajícím počtem případů, které negativně ovlivňují jeho efektivitu.

Součástí kolektivní monografie jsou také tři případové studie zaměřující se na oblasti, v nichž je ESLP ve vztahu k Ruské federaci dlouhodobě velice aktivní, ale zároveň svou aktivitou způsobuje negativní reakce ruských orgánů, které se v těchto oblastech snaží eliminovat jakýkoliv mezinárodní vliv. Jedná se o judikaturu ESLP v oblasti regulace a ochrany vlastnického práva v Ruské federaci. Druhá případová studie se zabývá ochranou práv LGBT osob, jejichž postavení se v Ruské federaci dlouhodobě střetává s růstem tradičně zaměřených a konzervativních hodnotových modelů.

Třetí a asi nejzajímavější případová studie se zabývá tzv. čečenskými případy. Jde o případy stěžovatelů, jejichž práva byla porušena v průběhu konfliktů v Čečensku. Dlouhodobě se jedná o nejzávažnější porušení lidských práv, kterými se ESLP zabývá, a v těchto věcech vynesl již více než 260 rozhodnutí, v naprosté většině případů potvrzujících, že práva stěžovatelů byla porušena. Stěžovatelé sice získají spravedlivé zadostiučinění, tak jak rozhodl ESLP, ale ruské úřady neefektivně reagují na požadavek tzv. obecného opatření k nápravě, které nejčastěji představuje opětovné otevření řízení, jehož důsledkem bude nalezení a potrestání viníků daného porušení.

Kolektivní monografie *Russia and the European Court of Human Rights: The Strasbourg*

Effect přináší komplexní pohled na posledních 20 let fungování ESLP, který v mnoha případech pozitivně ovlivnil úroveň dodržování lidských práv v Ruské federaci, ale jehož vliv v zemi postupně slábne. Jedním z hlavních důvodů je změna přístupu ruské státní moci, která v posledních letech čím dál tím více propaguje narativ o ruské výlučnosti a staví se do pozice obránce tradičních konzervativních hodnot, které jsou v přímém rozporu s liberálními hodnotami, které prosazuje Západ, a tedy i ESLP. V důsledku roste počet případů rozhodnutí ESLP, která Ruská federace odmítá implementovat. Nelze opomenout, že jedním z důvodů tohoto obratu je mezinárodní politická situace, kdy po okupaci Krymu a účasti v konfliktu na východní Ukrajině bylo Rusko izolováno v rámci různých mezinárodních struktur včetně Rady Evropy. Takzvaná socializace, která je rozebrána v úvodní části této recenze, se tak v posledních letech v ruském případě téměř zastavila a ESLP má v zemi stále menší vliv.

Vzhledem k tematicky různorodě orientovaným kapitolám si tato kolektivní monografie může najít čtenáře nejenom mezi právníky, ale také mezi politology nebo historiky, kteří se zajímají o novodobý politický a právní vývoj Ruské federace. Na publikaci je přínosné i to, že se nesoustřeďuje pouze na akademický výklad, ale obsahuje i mnoho poznatků z praktického fungování ESLP očima jeho zaměstnanců. Neopomíná ani čistě pragmatické aspekty zkoumaného tématu, jako je například význam Ruské federace a jejího členství v Radě Evropy jakožto jednoho z největších přispěvatelů do rozpočtu této mezinárodní organizace. Jedná se o první a velmi zdařilý pokus komplexně zhodnotit vztah Ruské federace a ESLP a načrtnout trendy jejich budoucího vývoje, ať jsou jakkoliv negativní.